

1928-1930 YILLARINDA ARNAVUT-TÜRK İLİŞKİLERİ

Gazmend SHPUZA*

15 Aralık 1923'te Ankara'da Arnavutluk ile Türkiye arasında Dostluk Anlaşması imzalandı¹. Ülkelerimiz arasında diplomatik ilişkilerin kurulması halklarımızın çıkarlarına uygun geldi².

1. O dönemde İstanbul'da çıkan Arnavut basını da daha derin ortak menfaatleri yansıttı. Görüşmelerin devam ettiği günlerde "Paqja" (Sulh) gazetesi şunları yazıyordu: Bu antlaşma, bu dostluk anlaşmaları birbirimize sürekli güven ve dostluğa yol açacaktır. İki taraf bu dostluk ve güven-den sayısız yararlar sağlayacaktır."³

2. Ülke içinde yayınlanan basın da Arnavut-Türk ortak menfaatlerinin var olduğunu belirtiyordu. Korça'da yayımlanan "Shqiptari i Amerikws" (Amerika'nın Arnavut) gazetesi şunları yazıyordu "İki devletin, iki halkın iyi niyetlerine dayalı içten dostluk ilişkileri kuracağına seviniyoruz."⁴

İşte, bu anlaşmaların imzalanması ülke içinde ve dışında Arnavut basınında geniş bir yankı buldu. Anlaşılan ki, o dönemde İstanbul'da Arnavut dilinde yayımlanan "Paqja" ve "E drejta"⁵ gazeteleri görüşmeler ve tamamlanmalarını daha büyük bir ilgiyle, daha yakından izlediler. Onlar

* Tirana, Arnavutluk.

1. G. Shpuza, *Ataturku dhe shqiptarët*, Shtëpia Botuese "Nëntori", Tiranë, 1987, ff. 19-47; G. Shpuza, *Ataturku dhe shqiptarët*, Shtëpia Botuese "Dituria", Tiranë, 1964, ff. 24-55; G. Shpuza, *Ataturku dhe shqiptarët*, "FLAKA e vëllazërimit" gazetesinde, Üsküp, agosto 1996.
2. *Gazeta e Korçës*, 12.1.1924, makale: Traktatet turko-shqiptare; *Gazeta "Dielli"*, Boston (USA), 9.2.1924, makale: Traktatet midis Shqipërisë dhe Turqisë; N. P. Alban, *Tarihin ışıında bugünkü Arnavutluk*, Ankara, 196, s. 96.
3. *Gazeta "Paqja"*, İstanbul, 17 Aralık 1923.
4. "Shqiptari i Amerikës" gazetesi, 1 Aralık 1923.
5. "E drejta" (Hak) gazetesi, nr. 17, 3.1.1924; "Shqiptari i Amerikës" gazetesi, 2.1.1924.

bu anlaşmaları, bunların iki halk arasında dostluğun güçlenmesi ve iki ülke arasında ilişkilerin daha da gelişmesi yönünde önemlerini doğru biçimde değerlendirdiler.

1928 Eylülünde Arnavutluk'ta krallığın ilan edilmesi ve Zog'un kendisini kral ataması Arnavut - Türk ilişkilerinin daha da genişleyip derinleşmesine engel oldu. Mustafa Kemal yeni krallığı ve kralını tanımadı⁶.

Ahmet Zogu'nun 1924 Aralık ayında iktidara gelmesi halkımızın tarihinde bir gerici dönüş ve geri adım oluşturuyordu. Bu dönüş ülkenin siyasal örgütlenmesinde hemen yansıtılmadı. Ahmet Zogu, kendisini Cumhuriyetin başkanı diye ilan etti, aşırı diktatörlük ihtiraslarını hemen dayatmadı. Bunu, İtalyan faşistlerinin yardımıyla, sarsılmış konumlarını güçlendirdikten sonra 4 yıl sonra gerçekleştirebildi. 1 Eylül 1928'de monarşiyi ilan etti, kendisini de kral ilan etti. Zogu, faşistlerin büyük yardımını anayurdun siyasal ve ekonomik menfaatlerinin aleyhine sağladı. 1926 ve 1927 yıllarında İtalya ile imzaladığı anlaşmalarla, Arnavut devletinin bağımsızlığı ve egemenliğini çiğnedi, Arnavutluk'u faşist İtalya'ya sattı. Ahmet Zogu boyun eğme siyasetini izleyerek, gerçekte İtalyan işgalini, 7 nisan 1939 tarihini hazırladı. Böylece o, halkın iradesine ihanet ederek cumhuriyete sadık kalma andını çiğnedi.

Yabancı basının da yazdığı gibi, Ahmet Zogu'nun, kendisine sağladığı taht kanlı bir taht idi⁷. Arnavut halkı da bunu çok pahalıya ödedi. Monarşiyi ilan eden Kurucu Meclis her yıl için krala 500.000 altın frank, annesine, her prens ve prensese 100.000'er altın frank tayin etti. Krala çiftlikler ve devlet mülkleri hediye etti⁸. Bu halkdüşmanı siyasetin karşısında demokratik basın Türkiye'de saltanatın devrilmesinin mali nedeninden dolayı da meydana geldiğini yazdı⁹.

Ahmet Zogu'nun kişisel ihtirasları faşist İtalya'nın Arnavutluk'ta güncel ve gelecek ekonomik ve siyasal menfaatleriyle de uyum içinde idi. Faşistlere satılık kral Zogu ile rejimin monarşik biçimi bu menfaatlere daha uygun idi. Bir trajik güldürüden sonra bu rejim değişikliği Arnavut halkına dayatıldı. Ama bu belge uluslararası alanda da onayını kazanmıyordu. Roma, bu konuyla doğrudan ilgilendiği için, faşist diplomasi diğer devletlerin Arnavutluk'ta yeni rejimi tanımasının gerçekleşmesinde başlıca rolü oynadı. Roma ve Tiran'ın endişeleri de yersiz değildi. Gerçekte, "uygar dünyanın" ülkelerinin çoğu, bazıları daha erken, bazıları daha

6. Shpuza, *Atatürk ve Arnavutluk - Türkiye İlişkileri*, in: "Atatürk yolu", mayıs 1993, yıl 6, cilt 3, sayı 11, ss. 311 - 322.
7. Pierre Valitch, *Un trone sanglant*, in: "L'ere nouvelle, Paris, 7.9.1928.
8. Gazeta "Demokracia", Gjirokastër, 20.10.1928.
9. Harbuti (Selim Shpuza), *Pse dhe si u shkatwrrua Turqia e vjetwr*, in: "Bota e re" (Yeni Dünya), nr. 12, s. 3.

sonra, yeni kraliyeti ve kralını tanıdı. Zogu'nun kraliyet rejimini tanıyan ilk devlet, bu eylemi esinleyip teşvik etmiş Musolini'nin İtalyası idi. Daha sonra bu rejimi Macaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Uruguay, Avusturya, Bulgaristan, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, Romanya, Almanya, Japonya, Hollanda, Belçika, İsviçre, İspanya, Polonya, Litvanya, Letonya, İsveç, Finlandiya, San-Marino, Ekvador, Mısır ve Siam Kraliyeti tanıdı. Görüldüğü gibi, yeni kraliyeti dünyanın dört bir yanından 25'ten fazla devlet tanıdı, ama ne Ahmet Zogu ne de Musolini, kralcı rejimin oybirliğiyle tanınmasını sağlayabildi. Zogu rejimini Japonya, hatta Latin Amerika'nın devletleri bile tanıdı, ama bir Balkan devleti, bir dost halkın hükümeti, cumhuriyetçi Türkiye tanımadı. Bu tutum da, Mustafa Kemal'in, kendi cumhuriyetçi ilkelerine sadakatının göstergesiydi.

Ahmet Zogu'nun Dışişleri Bakanlığı da bir raporunda şunları kabul etmek zorunda kalıyordu: "Arnavutluk'ta yeni rejimi henüz tanımamış tek devlet Türkiye Cumhuriyeti'dir". Dışişleri Bakanlığı bu tutumu kendi isteğine göre yorumlamaya çalışarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu tutumunun iç nedenlerden kaynaklandığını ve iki dost halk arasında var olan dostluk ilişkilerini hiç etkilemediğini yazıyordu¹⁰. Zaten Zogu hükümeti böyle olmasını istiyordu. Hatta dışişleri bakanı İljaz bey Vrioni Türkiye dışişleri bakanı Tefik Rüşdi beyin, yeni rejimin Türkiye Cumhuriyeti başkanının tatilden Ankara'ya dönüşüne kadar erteleneceğini bildirmesi nedeniyle yaptığı olağan kişisel tebriklerin monarşinin kurulmasına tebrikler olduğunu zannetti. İsteğinden kaynaklanan böyle bir hatalı yorumlama yaparak İljaz Vrioni, Zogu'nun kukla Kurucu Meclisine Türkiye'nin de Arnavutluk'ta monarşinin ilan edilmesini tanıdığını bildirmeye acele etti¹². Bu haber, günlük Arnavutluk basınında da yansıtıldı¹³.

Ama gerçek, bambaşka idi. Türk hükümeti, özellikle Türkiye Cumhuriyeti başkanı Arnavutluk'ta rejimin değiştirilmesini tanımak niyetinde değildi. Mustafa Kemal 5 Eylül günü Arnavutluk'un yeni rejimini asla tanımayacağını kesinlikle açıklayarak bu konuda düşüncesini ifade etti¹⁴. Arnavutluk'un İstanbul konsolosuna göre, "Türkiye Cumhuriyeti başkanı, Arnavut halkının eseri ve isteğini, bir devlet adamının onuruyla bağdaşmayan biçimde eleştirdi"¹⁵. (!)

Mustafa Kemal, bu konuda düşüncesini "Le Petit Parisien" gazetesinin Fransız gazetecisi Henri Berro'ya da açıkladı:

10. AQSH, F. Nr. 251, D. Nr. 65, y. 1928, s. 419-420.
11. Aynı yerde, s. 158, tel, 6.9.1928 ve s. 167, tarih 14.9.1928.
12. A. y., F. 251, D. Nr. 65, s. 166, Tirana, 13.9.1928.
13. Gazeta "Demokracia", Gjirokastër, 15.9.1928.
14. AQSH, F. Nr. 251, D. Nr. 65, s. 169, Ankara, 12.10.1928.
15. A. y., s. 271, İstanbul, 8.9.1928.

“Arnavutluk kraliyetini nasıl onaylayabilirim? Hayır, hayır! Bana bu konudan bir daha söz etmeyin. O rejimi tanımam. İnsan, ulusuna ihanet etmemelidir!...”¹⁶

“Hakimiyeti Milliye” gazetesinin yazdığı gibi, Arnavutluk’un Türkiye’de temsilcileri “Le Petit Parisien” gazetesinin yazısının Cumhuriyetin başkanının resmi açıklaması değil, yalnız özel bir görüşme olduğunu belirtmek istiyordu¹⁷. Ama bu demeç kesinlikle yalanlama¹⁸.

Bu demeçle ilgili olarak, Zogu hükümetinin dışişleri bakanı Türkiye maslahatgüzârına şunları açıkladı: “Siz, kralımız için “bu erkek bozuntusu” gibi ağır kelimeler kullanmışsınız. Tahir Lütüfî beye de söylediğim gibi, Arnavutluk, Türkiye’nin monarşiyi tanınmasını istiyor, ama aksi takdirde de bu konuya pek aldırıyor. Acaba bize savaş ilan etmek niyetinde misiniz?”¹⁹

Türkiye Cumhuriyeti başkanının Ahmet Zogu’ya karşı tutumunu Türk basını destekledi. Arnavutluk’un İstanbul konsolosluğunun bir raporunda söylendiği gibi, Türk basını rejim biçiminin değiştirilmesine karşı “yeni Latin harfleriyle”²⁰ yazdı. Bakın farka! Türkiye, geçmişle, saltanatın devralınmış geri kalmışlık ve engellerle bağlarını birbiri ardı sıra koparıken, Ahmet Zogu’nun yönetimindeki Arnavut gericiliği ülkeyi geriye, siyasal örgütlemenin eskimiş biçimlerine, kraliyete döndürüyordu. Türk basınında yeni alfabeyle yazılmış yazılardan bazıları Arnavutluk’ta kraliyetin ilan edilmesine karşı idi. Gericici ortaçağ güçleriyle mücadele için zafere kavuşmuş bir alfabe, yaşamına, hiç olmazsa Arnavut konularına gelince, son derecede gericici ortaçağ niteliğindeki bir eyleme karşı eleştirilerle başlıyordu. Bu alfabe için layık bir başlangıç idi.

Bu vesileyle bazı İngiliz gazeteleri, bir İtalyan haber ajansı ve Fransız basınının yaydıkları söylentileri yalanladı²¹. Bu söylentilere göre, Türk halkı da Mustafa Kemal’in kral olmasını istiyordu²². “Akşam” gazetesi “Mustafa Kemal reisicumhurluktan krallığa sukut edemez” yazısında, Gazi için kraliyet tacının yabancı işgal kadar zararlı ve tehlikeli olduğunu, dolayısıyla Gazi’nin hem bu taca, hem de yabancı işgale karşı aynı şiddetle mücadele ettiğini yazıyordu²³.

16. “Le petit parisien”, 11.10.1928; N. P. Alpan, **Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk**, Ankara, 1975, s. 113.
17. AQSH, F. Nr. 251, D. Nr. 66, s. 28, Ankara, 19.10.1928.
18. Bilal n. Şimşir (Türk Kurumu üyesi), **Atatürk’ten elçi Ruşen Eşref Ünaydın’a yönerge (Türk-Arnavut ilişkileri üzerine)**, in: *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’e armağan*, Ankara, 1981, s. 299-316.
19. Aynı yerde.
20. AQSH, F. Nr. 251, D. Nr. 65, s. 149, İstanbul, 6.9.1928.
21. B. N. Şimşir, a.y., s. 5.
22. AQSH, F. Nr. 251, D. Nr. 65, s. 195-196, Ankara, 12.9.1928.
23. A. y., s. 159.

“Cumhuriyet” gazetesi de, “Arnavutluk’ta krallığın yerleştirilmesi. Hükümetimizin tutumu nasıl olmalıdır” yazısında şunları da belirtiyordu: “Ulusal egemenliğin ülkemizde tek tanrı gibi egemen olduğu zamanda, Arnavutluk’ta yapılmış gerileme bizim tarafımızdan şaşkınlık ve öfkeyle karşılanmıştır”. Ayrıca gazete, Türk hükümetinden Arnavutluk kralliyetini tanımamasını, bunu süresiz bir dönemde ertelemesini istiyordu; hatta Tiran’da Türk elçisini çekmesini de istiyordu²⁴.

Benzeri eleştirilerle karşı karşıya bulunan Tiran hükümeti Türk gazeteleri ve dergilerinin Arnavutluk’a girmesini yasakladı²⁵.

Zogu hükümeti, kraliyet ve kral’ın tanınmasını sağlamak için Ankara ve Tiran’da yapılmış girişimlerin beklenen sonuçları vermediğini göerek, ilgisizmiş geçinmeyi tercih etti. Bu sorunu faşist İtalyan diplomasisi üstlendi. Fransız haber ajansı “Havas”, 27 ekim tarihli bir haberinde, Ankara’ya gidecek İtalyan büyükelçisinin Musolini’nin bir mektubunu da getireceğini bildiriyor, Musolini’nin Türkiye’nin Arnavutluk Krallığını tanınması konusunda İtalya’nın arabuluculuğunu önereceğini vurguluyordu. Arnavutluk dışişleri bakanı İlyaz bey Vrioni, Basın Bürosuna bu haberin yayımlanmamasını bile emrediyordu²⁶.

Birkaç ay sonra yabancı basın, İtalya Dışişleri bakanlığı danışmanı Grandi’nin Türkiye ziyareti sırasında başlıca görevlerinden birinin Türk hükümetinin Ahmet Zogu’yu kral olarak tanınması olacağını duyuruyordu²⁷.

Roma, yeni Arnavutluk krallığının tanınması doğrultusunda bütün diplomatik faaliyetin merkezi oldu. 25 Ekimde dışişleri bakanı İlyaz bey Vrioni, Roma elçiliğinden, İtalya Dışişleri bakanlığına baş vurup kraliyet rejiminin tanınması konusunda yeni haberlerin olup olmamasını öğrenmesini istiyordu²⁸.

İtalyan diplomasisinin bu yoğun ilgisinden sonra Zogu hükümetinin “ilgisizliği” geldi. Bu hükümetin dışişleri bakanlığı, Ankara elçiliğini, bu konuda Türk hükümetine baş vurmamasını emretti²⁹. Hatta elçilik Türk yetkilileriyle ilgili ihtiyatlı bir tutum takınmaya başladı. Bu nedenle, Arnavutluk’un Ankara elçisi Rauf Fico, Türkiye Dışişleri bakanlığının Grandi’nin ziyaretini vesilesiyle verdiği resepsiyona katılmadı, ama ertesi günü İtalyan büyükelçiliğinin bu vesileyle verdiği öğle yemeğine katıldı³⁰. Böyle bir davranışın iki taraf arasında ilişkileri daha da gerginleştir-

24. A. y., s. 195-196.

25. A. y., D. Nr. 66, s. 28, Ankara, 19.10.1928.

26. A. y., D. Nr. 65, s. 258, 23.10.1928.

27. A. y., D. Nr. 66, s. 37, Ankara, 17.1.1929.

28. A. y., Nr. 65, s. 354.

29. AQSH, F. Nr. 252, Tiranw, 25.9.1928.

30. A. y., S. 168, Ankara, 28.9.1928.

memesi imkansız idi. Arnavutluk maslahatgüzarı Mustafa Kemal'in kor diplomatik için vereceği bir resepsiyona katılmasını diye Ankara'dan ayrılmasına hazırlandı, ama kendisine davet etmediler, çünkü önceden birçok davetiyeye cevap vermemişti. Buna karşın, daha sonra Dışişleri Bakanlığı Arnavut temsilcisini bir resepsiyona davet etti, ama yine de Arnavut temsilcisi resepsiyona katılmayıp Ankara'dan ayrıldı³¹.

Arnavut temsilcisine göre, Ankara'daki kor diplomatik krallığın tanınması konusunda Türk hükümetinin tutumunu kınıyor ve Arnavutluk elçiliğinin Türk yetkilileriyle ilgili "ihtiyatlı" davranışlarını onaylıyordu. Elçilik müsteşarı bunu doğrulamak için Almanya büyükelçisi Nadolni'nin sözlerini örnek alıyordu³².

Bu arada, "Cumhuriyet" gazetesinin, Tiran'daki Türkelçisinin çekilmesi yönünde talebi hükümet çevrelerinde yankı uyandırmıştı. Türkiye'nin Tiran elçisi izin istemişti ve bakanlığı bu talebi kabul edecekti. Arnavutluk'un Ankara maslahatgüzarına göre, Türkiye dışişleri bakanlığı, elçinin izinle gelmesini Arnavutluk'ta yeni durumla ilgili daha kesin bilgiler toplamak ve krallığın tanınmasını tamamlamak için kullanacaktı³³. Gerçekte ise bu tutum, yabancı basının da öngördüğü gibi, ilişkilerin gerginleşmesine doğru ilk adım idi. Mustafa Kemal'in Ahmet Zogu'yu kral olarak tanımamasına ilişkin açıklamayı ilk yayımlayan Fransız "Le Petit Parisien" gazetesi Ankara ile Tiran arasındaki ilişkilerde gerginlikten söz ediyordu. Gazete Arnavutluk'un Ankara elçisinin Belgrad'a transfer ettirilmiş olduğunu da bildiriyordu³⁴. Ayrıca gazete Gazi'nin tutumu sonucunda Arnavutluk ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kesileceğini öngörüyordu.

Atatürk, yaz izninden dönünce Tiran'da Türk elçisini çağırdı. 3 Ekim 1928 günü Tahir Lütfi'ye şu telgraf emri gönderildi:

"Ekselans cumhurbaşkanı döndü. Ona Arnavutlukta meydana gelmiş rejim değiştirilmesinden söz ettim. Bu önemli olaydan sonra Arnavutluk hükümeti bize yeterli açıklamalar yapmadı. Dolayısıyla Ekselans, bütün bu macera konusunda yeterli bilgiler vermeniz amacıyla Ankara'ya gelmenize ihtiyaç duyuyor. Gelişinizin nedenini uygun biçimde açıklayarak gelmelisiniz."³⁵ Tiran'da müsteşar Fuat maslahatgüzar görevinde kaldı.

Elçilerin çekilmesi diplomatik ilişkilerin düzeyinin maslahatgüzar düzeyine indirilmesine işaret etti. Bu görevi müsteşarlar yürüteceklerdi.

31. A. y., F. Nr. 251. D. Nr. 463, s. 30, Ankara, 30.5.1928.

32. A. y., F. Nr. 251. D. Nr. 66, s. 170, Ankara, 1.11.1928.

33. A. y., D. Nr. 65, s. 170, Ankara, 5.10.1928.

34. "Le petit parisien", 16.10.1928.

35. Bilal N. Şimşir, a.y., s. 5-6.

Ankara ve İstanbul'da Arnavutluk temsilcilerine göre, Türkiye'nin, Arnavutluk'ta yeni krallık rejimini tanımamasında ısrar eden kişi Mustafa Kemal idi. Dışişleri bakanı Tevfik Rüşdi bey dahil bazı bakanlar bu konuda Cumhurbaşkanı'na rica etmişti, ama o yine kabul etmemişti³⁶.

Mustafa Kemal, Zogu krallık rejimini tanımamaktan yana iken diplomatik ilişkilerin kesilmesini istemiyordu. Elçilik düzeyinin indirilmesinden sonra, M. Kemal Tiran'daki Türk temsilciliğinin kapatılmasından yana değildi. Görünen o ki, Türk elçisinin çekilmesi Arnavutluk'ta rejim değiştirilmesini onaylamayan tutumu göstermekte yeterli sayıldı. Türk hükümeti bu tutumu sonuna kadar takındı.

Ahmet Zogu ise "kralcı" öz saygısında alınarak Ankara'daki Arnavut elçisini çekmekle yetinmedi. Bu arada Arnavut maslahatgüzarı Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. kuruluş yıldönümü kutlamalarında ne tutum takınması gerektiğini merkeze soruyordu³⁷, özellikle yeni kurulmuş Türk hükümetiyle ilgili tutumunu, bu hükümetle, her şeyden önce dışişleri bakanıyla ilişkiler kurup kurmaması gerektiğini soruyordu³⁸. Bütün bu endişeler Zogu hükümetinin elçiliği kapatma emriyle kaldırıldı. Bu kararı Türk basınına İstanbul konsolosuna duyurdu. O zaman "Cumhuriyet" gazetesi³⁹ ve "Akşam" gazetesi⁴⁰ Tiran hükümetinin Bükreş ve Ankara'da elçiliklerini mali nedenlerden dolayı kapatacağını yazdılar.

Kral Zogu bu eylemi iç kamuoyuna gizlemek istedi. Bunun için, "Gazeta e Re" gazetesinin yaptığı ilan ve Basın Bürosunun bu gazetenin hatalı tutumunu onarmaya çalıştığı biçimden dolayı başbakan'ın dikkatini çekti. Basın Bürosu, iki hükümet arasında bağların oldukça dost olduğunu ve iki halk arasında ilişkilerin çok içten olduğunu açıklamıştı. Ahmet Zogu ise devleti rejim biçimiyle, hatta devlet başkanı kişisiyle eşit tutarak şunu soruyordu: "Bir tarafın öbür tarafın rejimini tanımadığı koşullarda. İki taraf ne tür ilişkiler var olabilir?"⁴¹

Bir yıl bile geçmeden Zogu hükümeti, Arnavutluk'un İstanbul konsolosluğunu kapattı⁴². Arnavut konsolosuna ise hükümetin böyle bir kararı

36. AQSH, F. Nr. 251, D. Nr. 66, s. 30-32, Ankara, 1.11.1928; A. y., D. Nr. 463, s. 65, İstanbul, 10.9.1929.

37. A. y., D. Nr. 46, s. 65, Ankara, 18.9.1929.

38. A. y., s. 72, 26.9.1929.

39. "Cumhuriyet", 6.10.1928.

40. "Akşam", 6.10.1928.

41. AQSH, F. Nr. 25, D. Nr. 74, 3.10.1928.

42. A. y., D. Nr. 177, s. 8, İstanbul, 8.8.1930.

konusunda sözlerin gerçek olmadığını açıklamıştı⁴³. Dahası, bu temsilciliğin düzeyinin daha yüksek bir düzeye, başkonsolosluğa yükseltilmesini istemiş, bu talebi yinelemiştir⁴⁴.

Birkaç ay sonra Türk hükümeti de Vlora konsolosluğunu bütçe nedenlerinden dolayı kapattığını ve bu konsolosluğun işlemlerinin Tiran elçiliği tarafından yapılacağını duyurdu⁴⁵. Ama Arnavutluk elçiliğinin çekilmesi, ülkemizde Türk temsilciliğinin kalmasına soru işareti koydu. Bir özel mektuptan, Türk hükümetinin bu elçiliği kapatmak niyetinde olmadığı anlaşılıyor⁴⁶. Türk hükümeti dokuz ay sonra yeni maslahatgüzarını Tiran'a gönderdi⁴⁷. Yani, diplomatik ilişkilerin biçimsel açıdan bozulmasına karşın, gerçekte ilişkiler dondurulmuş idi.

Mustafa Kemal'in takındığı doğru tutum hem cumhuriyetçi ilkelerine hem de iki tarafın Arnavut-Türk ilişkilerini koruyup güçlendirme menfaatlerine uygun idi. Yalnız elçinin çekilmesiyle ifade edilen krallığın tanınmaması Arnavut devletinin yeniden tanınması sorununu ortaya çıkarmıyordu. Bazıları Arnavut devletinin tanınmasının devam edilmesini, Türk elçiliğinin açık kalmasını Arnavutluk krallığının dolaylı tanınması gibi göstermeye çalıştı. Böyle olmadığına inanan Zogu hükümeti, iki ülke arasında ilişkilerin normalleşmesinin tek koşulu olarak yeni rejim biçiminin resmen tanınmasında ısrar ediyordu. Zogu hükümetinin dışişleri bakanı Reuf Fico, Türk yönetiminde çatlaklar bulmaya çalışarak İsmet İnönü ve Tefvik Rujdi'ye resmi olmayan yollarla baş vurarak onlardan bu ülkeler arasındaki ilişkilerde mevcut duruma son verecek uygun biçimi bulmalarını, yani yeni krallığı ve kral Zogu'yu tanımalarını istedi.

Adını bilmediğimiz bir Türk yetkilisi, Mustafa Kemal'in bu konuda kararlı tutumunu bilerek, Rauf Fico ile yaptığı bir görüşmede şunları açıklamıştır: "...krallık rejiminin resmi tanınmasının açıkça ele alınması iki tarafın yüce menfaatleri açısından temkinli bir siyaset olmayacaktı. Bu sorun iç siyasetin bir gereğine bağlı kalmıştır, çözülmesi de salt biçimsel bir işlemdir. Bunun için, şimdilik, mevcut durumla yetinmeliyiz."⁴⁸

Benzeri gerçekçi görüşlerin tersine, Tiran hükümeti krallık rejiminin kayıtsız tanınması sorununda ısrar ediyordu. Bu tavırla Ahmet Zogu kendi dar kişisel menfaatlerini iki ülkenin ortak menfaatlerinin üstüne koyuyor, Arnavut halkının menfaatlerine daha fazla zarar veriyordu.

43. A. y., D. Nr. 463, s. 77, İstanbul, 19.11.1929.

44. A. y., s. 64; T. Selenica, *Shqipwria mw 1937*, vol. I, Tiranw, 1937, s. 135, 137, 140.

45. AQSH, F. Nr. 251, D. Nr. 170, 10.12.1930.

46. A. y., D. Nr. 1789, 27.5.1930.

47. A. y., D. nr. 90, s. 9, 24.8.1931; PRO-FO, 646, n. 1181/26, R. M. Hodgson-Sir John Simon, Durrws, 30.11.1931; AQSH, F. 251, D. Nr. 178, s. 4, 27.5.1930.

48. A. y.

Zogu'nun dışişleri bakanı şunları açıklıyordu: "Arnavut vatandaşlarının haklarının savunmasını bir yabancı devlete emanet vermek niyetindeyiz"⁴⁹. Bu taslak kısa bir süre içinde yaşama geçirildi. Bu görev, İtalya'nın Türkiye konsolosluk temsilcilerine verildi. Bu durum Arnavut-Türk diplomatik ilişkilerinin iyileşmesinden sonra da sürdü.

İki ülke arasında ilişkilerin bu noktaya kadar kötüleşmesinin derin nedenleri vardı. Zogucu hükümet ve diplomatik çevrelerinin iddialarının tersine, bu durum Mustafa Kemal'in ciddi olmayan tutumunun, ihtiyatsız açıklamaları ve kaptislerinin sonucu değildi. Son tahlilde bu durum Türkiye'nin iç siyasetinin gereksinimlerinin sonucu olarak gösterilemez. O dönemde iki ülke arasında yaratılan gergin durumun kökleri 1920'li yıllarda Arnavutluk ve Türkiye'nin bütün tarihsel gelişmesinde bulunuyordu.

Ahmet Zogu'nun iktidara gelmesinden sonra Arnavut hükümeti ülke içinde son derecede halk düşmanı siyaseti izlemeye başladı. Ahmet Zogu'nun ulus düşmanı dış siyaseti, İtalyan faşizmine boyun eğme ve anayurdun yaşamsal menfaatlerini satma siyaseti de bu gerici iç siyasetin devamıydı. Türk basını faşist İtalya'nın Arnavutluk'u bir sömürge ülkesine dönüştürme çabalarını kınadı⁵⁰. İtalya'nın siyaseti bir egemen devletin bağımsız siyaseti, barışçıl bir siyaset olan Kemalist Türkiye'nin dış siyasetinden farklıydı. Türk hükümeti her şeyin üzerinde dünyanın ilerici güçleriyle dostluk siyasetini izliyordu. Bu çerçevede, gerici güçlerle, somut olarak Zogucu krallıkla mesafe tutma siyasetini uyguluyordu.

Mustafa Kemal'in, Arnavut krallığının ilan edilmesini onaylamayan tutumunu, Balkanlar'ın egemen çevreleri desteklemedi. Bu çevrelerin menfaatleri kendisini "Arnavutluk kralı" değil, "Arnavutların kralı" diye ilan eden Ahmet Zogu'nun takınmaya çalıştığı sözde yurtsever pozlardan "çiğneniyordu". Belgrad'ın hükümet çevreleri ve diplomasisi bu tanımlama konusunda az süren bir gürültü yaptı. Bu tanımlama Belgrad'ın yeni krallığı ve "Arnavutların kralı"nı tanımamasına neden olmadı, çünkü onlar için açıldı ki, bu tanımlama, bir yabancı gazetecinin söylediği gibi, kral Zogu'nun "ulusal renklerle" bir oyunu idi. Mustafa Kemal'in tavrının tersine Balkanlar'ın diğer egemen çevreleri Zogu hükümetiyle ilişkileri kesmedi, Arnavutluk'ta olaylardan mesafe tutmadı ya da diplomatik ilişkilerin düzeyine indirmediler. Belgrad bu yönde her hangi bir önlem almadı. Tam tersine Yugoslav bakanları "bu önemli olay" nedeniyle Belgrad'da Arnavut elçisini tebrik ettiler⁵¹. Bu, anlaşılabilir bir şey idi. Son tahlilde, Yugoslav krallığı, komşu olarak cumhuriyetçi Arnavutluk'tan çok kralcı Arnavutluk'u beğeniyordu, cumhuriyetçi Arnavutluk Yugoslav

49. A. y., D. Nr. 132, yıl 1932, Tiranw, 10.5.1933.

50. "Cumhuriyet", 29.5.1929.

51. AQSH, F. Nr. 251, D. Nr. 65, s. 356, Tiranw, 24.10.1928.

lavya halklarına örnek, Karageorgieviç'lere istenilmez örnek olacaktı. Aynı zamanda, "Arnavutların kralı"nın İtalyan faşistlerinin kucağına girmesi, Belgrad yöneticilerinin hoşuna gitmiyordu. Zogu, 1924 yılında olduğu gibi, Pashiç'in arabasına bağlı kalmış olsaydı, bu tanımlama Büyük Sırlar için her hangi bir endişe oluşturmuyordu. Bunu yabancı gazeteciler de fark ettiler⁵².

Balkan krallıklarının Arnavutluk'ta kralcı rejimi onaylayan tutumu Mustafa Kemal'in tutumunun önemi ve doğru niteliğini bir kez daha gösteriyor.

Mustafa Kemal'in Arnavutluk'ta kralcı rejimin yerleştirilmesine karşı tutumu bir Arnavut düşmanı tutum değildi, tersine halkımızı destekleyen Arnavut yanlısı tutum idi. Zaten halkımız da bu rejim değiştirilmesiyle bağdaşmadı, Zogu diktatörlüğüne karşı mücadeleyi sürdürdü.

Bu kitabın devamında göreceğimiz gibi, bu nedenden dolayı Mustafa Kemal'in cumhuriyetçi tutumu ülke dışında Arnavut ilerici kamuoyu tarafından tamamen onaylanıp desteklendi. Zogu diktatörlüğü koşullarında, bu kamuoyu bütün Arnavut halkının gerçek duyguları ve isteklerinin ifadesi idi.

Bu arada Tiran'da Türk elçiliği kapatılmadı, ama Türkiye'nin maslahatgüzarı ünvanı Arnavut hükümetince tanınmıyordu. Arnavut-Türk ilişkileri kesilme noktasına ulaşmıştı. Bu ilişkilerin gerginleşmesi yaklaşık 3 yıl sürdü. Görüldüğü gibi, uluslararası ilişkilerin tarihinde biricik olmazsa da ender bir durum, enteresan olduğu kadar özgün bir durum yaratılmıştı. Böyle olduğu için, bu durum uluslararası hukukun tarihinin uzmanları tarafından ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır.

Sonra, Türkiye Arnavutluk arasındaki ilişkilerinde bunalımdan hemen önce, bir Arnavutluk heyetinin 1931 Ekiminde İstanbul'da Balkan Konferansı'na katılmasıyla olağan duruma dönmeye başladı.

Ama, iki devletin arasında bu yumuşak iklimi çok devam edemedi. Zogu'nun kızkardeşi prenses Saniye ikinci Abdülhamit'in oğlu prens Abid ile evlendi. İç ve dış kamu oyunun hiç beklenmediği bu akrabalık bağlarının Arnavutluk-Türkiye ilişkilerini olumsuz yönde etkilememesi olanaksızdı⁵³.

Dostluğumuz konjoktürlerin ya da anın siyasetleşmesi ve ideolojikleşmesinin ürünü değildir. Tam tersine, bunlara göğüs germiş ve İkinci Dünya Savaşından önce ve Soğuk Savaşın ilk döneminde pek uygun olmamış aşamaları başarıyla açmıştır.

52. Pierre Valitch, *Un trone sanglant*, "L'ere nouvelle", Paris, 7.9.1928.

53. G. Shpuza, *Atatürk ve Arnavutluk - Türkiye İlişkileri*, in: "Atatürk yolu", mayıs 1993, yıl 6, cilt 3, sayı 11, ss. 311-322.

Arnavutluk-Türkiye ilişkilerinde görülen yalpalamalara rağmen bu ilişkilerin kötüleştiği durumlarda da Arnavutluk ilerici kamu oyu Atatürk'ün siyasal ve toplumsal reformlarını dikkatle izleyip yansıtıyordu. Bu yankı, ülkemizdeki duruma, Arnavutluk halkının önünde duran ve çözümlenmesi gereken görev ve sorunlara yakından bağlı olarak yapılıyordu. Bu yönde ilerici gazeteciler hükümetten sansürün saptadığı sınırları aştılar⁵⁴.

Arnavutluk'ta demokratik devriminin zaferi ve Türk hükümetlerinin Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkelerine uygun dış bir siyaseti izlemeleri, iki ülkenin çıkarlarına uygun olarak halklarımız arasındaki dostluk ilişkilerinin gelişmesi için koşullar yarattı.

Ülkemizde Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, dostluk ve işbirlik ruhu içinde geliştirmiştir ve gittikçe daha fazla bu yolda gelişiyor. Bu, 1992'nin Haziranında imzalanmış yeni Dostluk Anlaşması ifade ediyor. Halklarımız ve ülkelerimiz arasındaki sevgi ve saygı gelecekte bu ilişkilerin daha da genişletilip pekiştirilmesine iyi bir zemin yaratıyor.

54. G. Shpuza, **Türk İnkılabının Arnavutluk'ta yankısı**, Boğaziçi University, International Conference on Atatürk, Istanbul, November 9-13, 1981; G. Shpuza, **Jehona e Revolucionit Kombëtar Turk dhe e reformave qemaliste në Shqipëri**, in: "*Studime historike*", nr. 1, 1987, ff. 39-60; G. Shpuza, **La revolution turque et les reformes kemalistes. Leur echo en Albanie.**, in: "*Studia Albanica*", 1987, nr. 2., pp. 105-124; G. Shpuza, **Türk İnkılabının ve Kemalist Reformların Arnavutluk'ta Yankıları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 5-9 Eylül 1990; G. Shpuza, **Dr. İbrahim Temo ve Atatürk üzerine**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 12-16 Eylül 1994.